

Masaryk a náboženství

Ladislav Hejdánek

◆ referát, česky, vznik: 29. 3. 1946 ◆ poznámka: Předneseno 29. března 1946 na schůzce vinohradského Dorostu

◆ paper, Czech, origin: 29. 3. 1946

Masaryk a náboženství [1946]

Předneseno 29. března 1946 na schůzce vinohradského Dorostu.

Chceme-li si dnes promluvit o Masarykovi a jeho vztazích k náboženství, máme před sebou vlastně dvojí úkol. Jednak nám půjde řekli bychom o theoretický, myšlenkový vztah k náboženským otázkám, jednak si ukážeme, jak Masaryk nábožensky žil a jaký byl význam náboženství pro jeho život. Jedno od druhého oddělit nemůžeme, neboť v tom všem se obrazí silná a jednotná osobnost Masarykova, kterou nelze uměle třídit do žádných schémat; zůstává však rozhodnouti, která ta stránka Masarykova poměru k náboženství je pro nás dnes důležitější a v čem a čím nás Masaryk ještě dnes může vést.

K odpovědi nás dovede Masaryk sám. Při své promoci na čestného doktora Husovy fakulty prohlásil: Vždycky jsem o náboženství mluvil nerad a posud nerad o něm mluvím, protože náboženství se má žít a má být tím nejintimnějším, co člověk má a je. – Ano, náboženství není v prvé řadě soustem pro diskusi, pro náboženství není naprosto vhodné uliční prostředí ani schůzovní místnosti, ale ani profesorská katedra. To však neznamena, že je náboženství Masarykovi jen soukromým intimním zážitkem. On bojoval vždy a ve všem o pravdu, a tak musil potírat i na tomto poli falešné náboženství. Ale rozumějme dobře: Masaryk nikdy sám nemluvil o svém osobním náboženském přesvědčení, nebyl-li k tomu protivníky donucen a vyprovokován. Jeho myšlenky a soudy o náboženství a o církvi nejsou žádnými teoriemi, Masaryk nebuduje nové náboženství, novou teologii; Masaryk je v prvé řadě kritikem, a to kritikem ostrým a tvrdošíjným.

A tak to je první a velká výzva Masarykova: O svém náboženství nemluv. Ukaž raději, že je máš, že v tobě skutečně sídlí. Podstata náboženství je v životě, nikoliv v myšlení.

Jak je však možné, že toho Masaryk tolik o náboženství řekl a tolik napsal? Vždyť pročteme-li jeho spisy, nenajdeme snad jediný, kde by nešlo přímo nebo nepřímo a náboženské otázky. Pohledme: Sebevražda, Česká otázka, Jan Hus, Otázka sociální, Moderní člověk a náboženství, V boji o náboženství, Rusko a Evropa, Světová revoluce – co kniha, to bohatý soubor myšlenek o náboženství. A což těch přednášek a časopiseckých článků. Jak si to máme srovnat a vysvětlit?

Masaryk nemluvil a nepsal o svém, osobním a vnitřním náboženském přesvědčení. To si musíme znovu a znovu připomínat. Masaryk si všímá sociálních i psychických vlivů na náboženství, kritizuje teologii a její dogmatiku, potírá mythos, anthropomorfismus a veškerou mystiku, ale nikdy nestanovuje svoje dogmatické poučky, nikde nenajdeme u Masaryka nějaký systém náboženský ani souhrnné pojetí. A tak vidíme, že Masaryk není náboženský myslitel, jako spíše filosof náboženství. Prostě a dobře, Masaryk má nejen v theorii, nýbrž i v praxi ke vsí theologii hodně daleko, jak ostatně ještě uvidíme.

Řekli jsme tedy, že je Masaryk filosofem náboženství. A můžeme říci, že největším naším filosofem náboženství. Nepochopili bychom však jeho náboženské myšlení, kdybychom si nejdříve neuvedli základní rysy celé jeho filosofie.

Masaryk bývá někdy počítán k pozitivistům, sám se nazývá realistou a později konkrétistou. Již ta jména nám naznačují základní tendence jeho filosofie. Východiskem jejím je empirická skutečnost se vši rozmanitostí a se všemi jednotlivostmi a malíčkostmi. Neexistuje dvojí poznání; poznání je jen jedno, a to je poznání vědecké. Proto mu platí, že nic nemůže být proti rozumu a nic nad rozum. Sám říká, že ve filosofii usiloval o filosofii vědeckou, o vědeckou přesnost, konkrétnost a realism. Metafysika ho prý nevábila a neuspokojovala, a filosofie mu byla po vítce etikou, sociologií a politikou. Má zřejmou nechuť ke všem abstraktním a utopickým řešením otázek života, která chtějí proniknout jejich podstatu bez pečlivého zkoumání nejmenších detailů. Nemiluje odvážných teorií a nepodložených hypotéz, neboť v nich postrádá tu pravou vědeckou obezřetnost a opatrnost. Ví však

velmi dobře, že ke každému jednotlivému poznatku, k poznání a pravdě vůbec docházíme myšlením. Pravda, sám přiznává, že vždycky pracoval rád a snažil se být praktický, že se vždycky obracel k praxi a do praxe; ale stále při tom říká: Neužnával jsem nikdy rozporu mezi teorií a praxí, to jest mezi teorií správnou a praxí správnou; vždy jsem se vzpíral jednostrannému intelektualismu, ale také bezmyšlenkovité praxi.

To jsou myšlenkové základy, z nichž vychází Masaryk i ve svých statích o náboženství, o víře, o dogmatice, o církevnictví, o theologii. O těch se chci nyní zmínit, ovšemže stručně a spíše namátkou a způsobem zdaleka ne vyčerpávajícím.

Tedy nejprve, co říká Masaryk o náboženství. (1.) Chceme-li však něco podrobnějšího a přesnějšího, nedovede Masaryk nic takového říci. Stanoví pouze, co náboženstvím není. (2.) Se vším bychom jistě souhlasili, ale zaráží nás výrok, že náboženstvím není ani víra. Není to ovšem víra v tom našem smyslu, spíše bychom řekli místo toho 'věření'. Ale poslechněme si, co říká Masaryk dále o víře. Naše náboženství prý musí být přesvědčením, ne vírou. (3.) Nevím jak vy, ale já z toho slyším připomínku toho, že Ježíš učil jako moc máje a ne jako zákoníci. Kde je moc nynějších vykladačů? Masaryk nechce věřit někomu, že je Bůh, nýbrž on chce být přesvědčen sám u sebe, že je Bůh. Nikoliv víra v něco, o čem nám pověděl někdo jiný, nýbrž jistota a přesvědčení nezávislé na komkoli jiném. Vyplývá to už z jeho základu filosofického, že pravda je jen pravda vědecká, kritikou ověřená a zdůvodněná. Z téhož důvodu popírá Masaryk poznání zjevené, neboť podle něho neexistuje nějaké proniknutí podstatou věcí bez pečlivého zkoumání povrchu. Poznání víry neexistuje, neboť napřed je poznání a teprve potom může být víra, přesvědčení. „Věřit, to znamená věřit něco a někomu není jiné autority (a myslí se kritické) než věda a vědoucí člověk.“

A Masaryk má též své kritické poznámky k církvi a její theologii.)4.5.) To jsou už velmi ostrá slova. Masaryk důsledně a pádně potírá každé oficiální náboženství. Již proto, že v tom vidí nástroj především politický. (6.) Vůbec to je hlavní výtku církvím, že politisují a že ani nedbají těch nejzákladnějších předpisů vlastního učení. (7.) To není výtku pouze katolicismu, jak už se tak často obrušují ostny Masarykovy kritiky; to platí i pro protestantismus, i pro naši církev. Ale Masaryk jde tak daleko, že vidí v církvích nebezpečí pro náboženství. (8.) Nesmíme se však domnívat, že se Masaryk staví proti každému společenství lidí stejného náboženství. (9.)

To všechno jsou nebo mohou být neobyčejně plodné výtky i naší církvi. Ale nechtějme dělat to, co chtějí dělat a dělají mnozí jiní, kteří vykládají Masaryka tak, že bychom jej pomalu pokládali za představitele naší theologie. Jaroslav Šimsa správně volá 'Pryč s Prokrustovým ložem', když zjišťuje: Naši liberálové a polovolnomyšlenkáři urobí z pozitivismu jedno lože a protože je Masaryk svým formátem přesahuje, pilně osekávají, co se nehodí. A ovšem jsou i církevníci a theologové, kteří Masaryka napínají na lože, upravené z tradičního křesťanství. Ta hra však nikam nevede.

A v tom přesvědčení musíme uvést i jednu věc poněkud choulostivou, že totiž Masaryk říká. (10.) Pro tuhle věc se tenkrát ozval Karafiát. (Citát.) S Masarykem nemůžeme vždy souhlasit. Ale nesmíme viset na slovíčkách; skutečných rozporů s vírou křesťanskou najdeme velmi málo, chceme-li jen trochu Masarykovi porozumět. A to se nestane, dokud pečlivě neprostudujeme jeho knihy. Já myslím, že Masaryk je pro nás stále nevysýchající studnicí.

Zvláště v jedné hlavní a nejdůležitější věci musíme s Masarykem naprosto souhlasit, když zdůrazňuje humanitu. Jeho náboženství je náboženstvím lásky. A i v tom je konkrétností: nelze milovat člověčenstvo, nelze milovat nějakou abstraktní láskou. Lásku k člověku musíš prokazovat všude kolem sebe; tato láska je nesentimentální, účinná, praktická. V ní je uzavřen smysl lidského života. A na konec ještě citát, který nám shrne (po předchozím vysvětlení ovšem) ten racionalistický poměr Masarykův k náboženství. (11.12.)